

Dosavadní výsledky archeologického výzkumu v Richtrově domě

V roce 1983 byla zahájena rekonstrukce rozsáhlého domu čp. 459/I na Malém náměstí na Starém Městě pražském. Probíhající práce investuje VHMP-VÚS, projektantem je SÚRPMO a prováděcím podnikem JZD Budoucnost Blatnice. Projektové práce i vlastní postup rekonstrukce bylo třeba přizpůsobit památkové hodnotě stavby, na které zaznamenáváme doklady stavební činnosti již v románském období.

Dnešní tzv. Richtrův dům je rozměrným stavebním komplexem vzniklým v přední části spojení západního domu U mouřenínů a východního objektu U modrého jelena na jižní straně Malého náměstí. Zadní trakt při Michalské ulici se skládá rovněž z více samostatných částí a svým složitým půdorysem zasahuje zřejmě i na původní parcely sousedních staveb.

Dům U mouřenínů je poprvé připomínán roku 1354¹ a od té doby lze téměř souvisle sledovat řadu jeho majitelů, z nichž je možné upozornit na Jana z Všehrd a od Vlčího hrdla, který ho získává roku 1503 a po němž je nadále nazýván „Vlčehrdlovský“.² Se sousedním domem, později zvaným U modrého jelena, se setkáváme poprvé na počátku 15. století; v 16. století patřil rodině Jana Hlavy z Liboslavě³. U obou těchto domů zaznamenáváme v předhusitském období vysokou tržní hodnotu 341 a 300 kop grošů.⁴ Další domy, náležející stejným majitelům jako přední stavení, uvádí Václav Vladivoj Tomek „vzadu za nimi“.⁵ Na počátku 18. století došlo ke spojení obou objektů osobou jejich vlastníka – hraběnky Marie Josefy Martinicové.⁶ Stavební sjednocení proběhlo pravděpodobně mezi lety 1770 až 1796.⁷ Vzhledem k umístění objektů v jádru Starého Města v blízkosti radnice a tržiště i vzhledem k jejich vysoké ceně v době předhusitské je nutné předpokládat již ve středověku jejich značný rozsah i výstavnost.

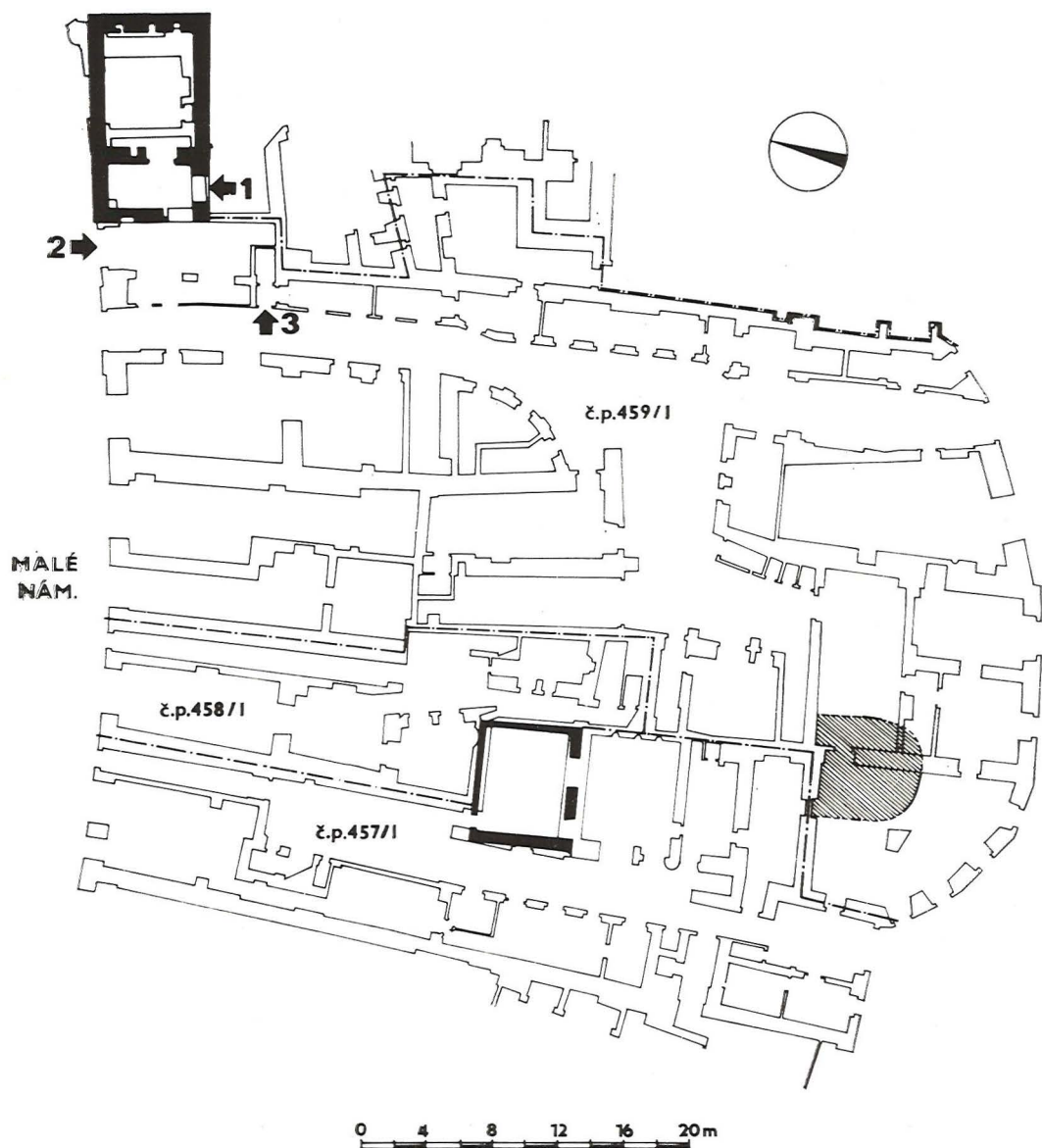
Archeologický výzkum prováděný archeologickým oddělením Muzea hlavního města Prahy se soustředil na místa bezprostředně ohrožená zemními úpravami v objektu. Značná rozloha sklepů, pod jejichž podlahami lze na ploše terasy nad vltavskou nivou očekávat již jen zvrstvení geologického podloží, umožňovala výzkum pouze v nepodsklepených interiérech a na dvoře. V jednom takovém interiéru zadního traktu, kde je projektováno zřízení nového sklepa, bylo rozhodnuto uskutečnit plošný odkryv, který zachrání archeologické památky a zároveň bude součástí zamýšlených výkopových prací. Výzkum ve dvoře proběhne v další etapě v souvislosti s rozšiřováním prostor pod dvorem; v současné době není možné výkopy provést z komunikačních důvodů.

Výzkum byl zahájen po sejmutí podlahy jednak v severozápadním kvadrantu místnosti a dále ve zděné obdélné odpadní jímce přisazené k severní zdi interiéru. Zatímco zásyp jímky vydal kolekci keramického materiálu pocházejícího z první poloviny 19. století, výkop v severozápadní čtvrtině místnosti přinesl první komplikace. Severní zeď prostory byla založena do historického nadloží jen velmi mělce, a tak ze statických důvodů nebylo zde možné pokračovat ve výzkumu a bylo nutno jej soustředit na jižní polovinu místnosti.

Postupné odkrytí zhruba 2,5 m širokého pásu podél jižní stěny přineslo první zajímavá zjištění. V poměrně pečlivě provedeném lomovém zdivu se pod úrovní dnešní podlahy objevila dolní partie zazděného gotického portálu stejně jako malé torzo spodku rovněž gotického obdélného okénka. Ve východní části jižní zdi byly v poněkud vyšší úrovni než zmíněný portál odkryty kamenné odrazníky průjezdu, jehož tvar se rýsoval v prasklinách v omítce a jehož profilace z gotických tvarovek byla patrná těsně nad průrazem pod klenbou místnosti. V jihovýchodním rohu místnosti bylo situováno zaklenuté těleso studny, jejíž částečné umístění před průjezdem indikovalo dobu jejího vzniku do období po zrušení původního komunikačního schématu gotického objektu v této části parcely. Následné vybírání výplně studny přineslo mladší nálezy ze 16.–17. století. Celá zachycená délka jižní zdi byla lemována výrazným nepravidelným základovým vkopem porušujícím většinu prvků historického nadloží. Uvedený postup výzkumu umožnil již v této etapě sledovat vývoj kamenné zástavby na zkoumaném místě.

Nejstarším zdivem byla zmíněná gotická zeď interiéru, která představuje severní stěnu gotického podsklepeného domu konstatovaného již dřívejším povrchovým stavebně historickým výzkumem. K jihozápadnímu nároží stavby byla na spáru přizděna zeď místnosti z úsporných důvodů založená na pilířích, které dosahovaly až na podložní šterkopísky. Její vznik lze na základě archeologického datování kláštera ještě do gotického období. Toto chronologické zařazení souhlasí s výsledky stavebně historického průzkumu; dokládá druhou gotickou fází stavebního vývoje domu jeho rozšířením do severního a západního sousedství prvotní kamenné stavby. K této západní zdi byla znovu na spáru přizděna západní část severní zdi dnešního interiéru, čímž vzniklo ve volném prostoru objektu dvorní křídlo datované stavebně historickým průzkumem do renesančního období. Ještě v této etapě fungoval zkoumaný prostor jako dvorek a teprve prodloužení severní zdi v baroku jej definitivně uzavřelo. Vzniklý prostor nesloužil ovšem obytným účelům; existence jímky na odpadky v něm ještě v první polovině 19. století předpokládá druhořadé využití. Vztah jižní gotické zdi a východní, patrně rovněž gotické, nemohl být řešen vzhledem k umístění již zmíněné studny v jihovýchodním rohu místnosti.

Rozebírání historického nadloží pak zachytilo v menší míře vrstvy 14. století a markantnější horizont 13. století s rozměrným ohništěm. Tento horizont překrýval nejvýraznější objekt, který zde dosud archeologický výzkum odhalil – zhruba 150 cm zahloubenou zemnici. Ve zkoumané místnosti z ní byla odkryta část východní stěny a bylo zjištěno, že ve směru sever-jih zaujímal celou její šíři. Pokračování zemnice až k severní zdi interiéru bylo prokázáno geologickou sondovací tyčí. Po dohodě s vedením stavby byla realizována sonda 5 × 2 m v sousední západní místnosti nepravidelného půdorysu s cílem určit rozměry zemnice. Tak

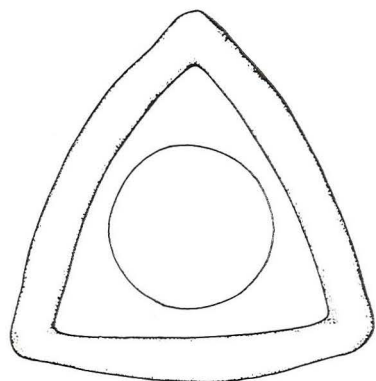
Půdorysná situace Richtrova domu a nejbližšího okolí. Černě značeny románské domy, šrafovaně výzkumem odkryté zemnice, čerchovaně hranice dnešních parcel. 1 – původní vstup do románského domu, 2 – vstup do gotických sklepů z prostoru Malého náměstí, 3 – vstup do suterénu z průjezdu domu

byla zachycena její jižní stěna a znovu pomocí geologické sondovací tyče určena i stěna západní. Svými rozměry se zemnice řadí mezi největší. Šířka dosahuje 6,70 m a dochovaná délka (bez zjištění severní stěny) činí 6,60 m.

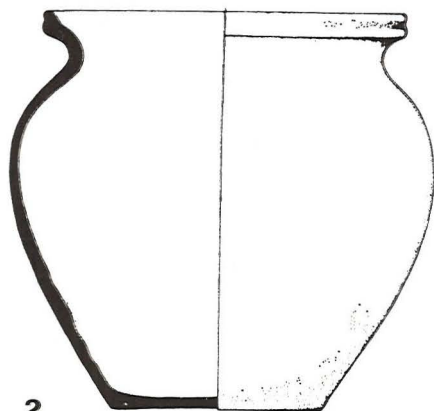
Ze zásypu tohoto zahloubeného objektu, tvořeného převážně vrstvami písčitého charakteru, byl získán keramický materiál jak ve zlomcích, tak v celých nebo rekonstruovatelných kusech. Z okrajů nádob zde zaznamenáváme zejména jednoduše tvarované a vzhůru vytažené typy; okraje zduřelé jsou zastoupeny jen nevelkým počtem. Vzhledem k tomuto faktu i k absenci červeně malované keramiky klademe zánik zemnice do doby brzy po polovině 13. století. Z celých nádob lze jmenovat nepoužitý tuhový tyglík.

Odkrytá část jižního obrysu zemnice přinesla stopy po dodatečném plentování stěny provedeném opukovými kameny ukládanými do soudržného okrově žlutého jílu. Osazení plenty proběhlo po určité době trvání zemnice, jak nasvědčuje nízké souvrství, stratigraficky starší než spodní kámen plenty. Nálezy z těchto vrstev pro nás představují materiál umístěný zde ještě v době funkce zahloubeného objektu. Nevelký keramický soubor, reprezentovaný převážně zduřelými okraji i s výskytem jejich archaické formy, není dostatečně početný pro jemnější chronologické určení. Můžeme jej klást zhruba do první poloviny 13. století. Součástí souboru je rekonstruovatelná hrncovitá mísa s tuhovaným povrchem vnější stěny, zdobená na podhrdlí vrypy a vlnicí. Neobvyklým doplňkem běžné keramické produkce je elegantní pohár ze světlého nažloutle bílého materiálu, ostřeného pískem. Jeho široké nálevkovité ústí přechází užším hrdlem s vývalkem v široké baňaté tělo posazené na nevelkou nožku. Plná nožka kontrastuje s tenkým střepelem vlastního poháru a zvyšuje stabilitu nádoby. Na podhrdlí je pohár zdoben dvěma širokými červeně malovanými liniemi spojenými šikmými tahy štetce, místy přesahujícími obě vodorovné linky. Nádoba je vytáčena a nožka nese zřetelné stopy odříznutí strunou. Nalezený pohár je v keramickém materiálu domácího původu bez analogií a jeho původ je nutné hledat v sousedních oblastech. Červeně malovaná keramika se ve středověku vyskytuje téměř v celé Evropě, přičemž právě v oblasti Čech a Moravy se překrývají vlivy západoevropského a východoevropského okruhu.⁸ Tvarově nejbližší zatím nalezenou analogii představuje pohár z hradu Wildenberg v jihozápadním Německu, příbuzný rozměry, celkovým tvarem i plnou nožkou, vytvořený ovšem z odlišného materiálu a postrádající červeně malovanou výzdobu.⁹ Určení proveniencí poháru patří zatím mezi nedořešené úkoly rozpracovaného výzkumu. Nízký sídlištní horizont porušený zemnicí a představující doklady nejstaršího osídlení na zkoumané ploše lze klást na základě nečetného keramického materiálu do sklonku 12. století.

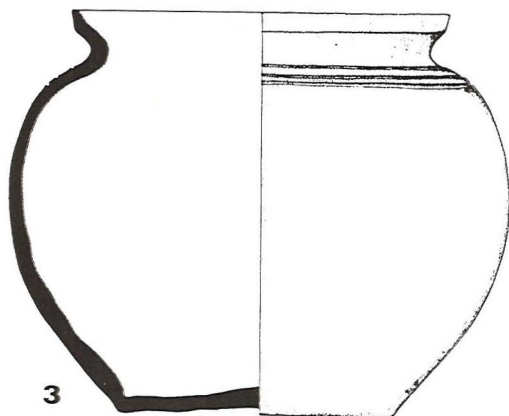
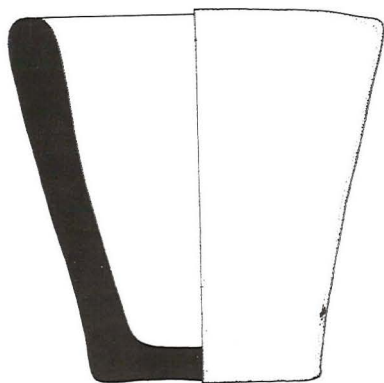
Zdánlivě nelogické umístění zemnice, nekorespondující s následným vývojem kamenné zástavby, je vysvětlitelné pohledem na parcelační schéma bloku zástavby mezi Malým náměstím a Michalskou ulicí. Východní stěna zemnice zřetelně odpovídá východní parcelní linii severní části sousedního domu čp. 458/I a šířka zemnice koresponduje s šíří dnešního severního průčelí objektu. Odkrytá zemnice však zřejmě nezaujímal celou šířku parcely, jak napovídá na západ se odklánějící západní hranice domu i existence románského domu v dnešním čp. 457/I. Zahloubený objekt byl přisazen k východní hraně parcely dnešního čp. 458/I a reprezentoval zástavbu v její hloubce. Funkci zemnice nelze vzhledem k torzovitosti jejího poznání určit. Je možné uvažovat o výrobním účelu objektu (nálezy strusky v zásypu dokládají kovoliteckou výrobu spíše v blízkém okolí; nalezený nepoužitý tyglík indikuje buď přítomnost hrnčíře, nebo kovolitce) stejně jako o funkci obytné, ať již máme na mysli druhořadý

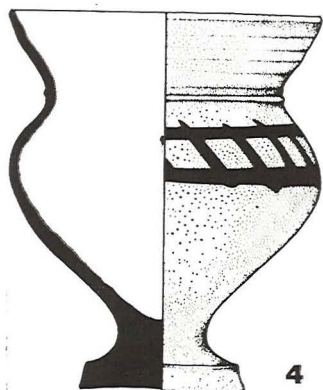
1

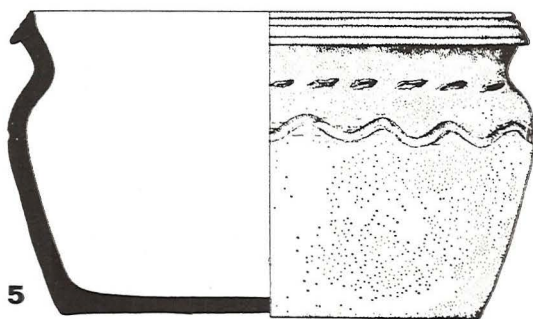
2

3

4

5

Nádoby nalezené v zemnici. Tyglík a bezuché hrnce ze zásypu zemnice (1–3), pohár a mísa z horizontu vzniklého během funkce zahloubeného objektu (4–5)

objekt v zadní části parcely, nebo obytné provizorium po dobu stavby kamenného domu. Dodatečná úprava jižní stěny svědčí o delší době používání.¹⁰ Některé z nezodpovězených otázek může osvětlit další etapa archeologického výzkumu, se kterým se počítá při hloubení projektovaného sklepa v severní části zkoumaného prostoru s průběžným podezdíváním mělce založené severní stěny. Po ukončení této etapy, která odkryje další část zemnice, proběhne i konečné zpracování materiálu. I dosavadní výsledky dokládají přeparcelování této části zástavby během 14. století, přičemž úzká dlouhá parcela čp. 458/I neodpovídá umístění románského domu v čp. 457/I a představuje zde patrně již druhou fázi vývoje parcelace.

V rámci přípravných prací byl vyklizen i dosavadní sklep ve východní části objektu, známý jako spodní partie románského domu.¹¹ Při této příležitosti byla v západním prostoru dvojdílné dispozice realizována zjišťovací sonda pod úroveň podlahy. Valounková, patrně gotická dlažba tu nasedá přímo na vltavské šterkopísky. Absence historického nadloží vzhledem k značnému zahloubení suterénu nebyla překvapením.

Jižní stěna zemnice zahloubené do podložních písků a šterkopísků se zbytkem kamenné plenty a jejího jílového pojiva. Pohled od severu

Západní zeď východní prostory románského domu s charakteristickým výklenkem a mladším portálem. Lomové zdivo s řadou drobných otvorů ve spodní partii náleží gotickému prohloubení interiéru. Vpravo patrná úprava klenebního čela, na klenbě otisky šalování

Po vyklizení byly snadno přístupné stěny románského objektu očištěny a fotogrammetricky zdokumentovány. K Mukovu popisu kvádříkového domu lze jen těžko něco nového dodávat; popis je možno doplnit o číselné údaje.

Západní nástupní prostor objektu s valenou klenbou s vrcholnicí ve směru sever-jih, tedy kolmou k průčelí domu do Malého náměstí, má rozměry $5,15 \times 2,70$ m. Jeho jednotlivé stěny jsou zachovány v nestejném stupni narušení. Nejlépe je dochována východní zeď porušená gotickým portálem, který sem je vsazen po prohloubení místnosti, původně maximálně 2,70 m vysoké. Severně od portálu (a nad ním od zazdívky původního výše umístěného portálu románského) tvoří stěnu šest opukových řádek o celkové výši 130 cm. Jednotlivé řádky jsou vysoké 23, 22, 22, 20, 21 a 20 cm. V kratší partii jižně od portálu je 126 cm vysoká kvádříková zeď vyzděna z pěti řádek o výšce 30, 22, 22, 28 a 17 cm. Délka kvádříků se pohybuje od 24 do 52 cm s převahou hodnot mezi 30–40 cm. Jižní zeď je tvořena devíti řadami kvádříků, které v 56 cm úzkém pruhu po obou stranách rámuji v ose umístěný 158 cm široký vstupní otvor, který byl v gotice zazděn. Přiložení klenby k otvoru, který pokračoval vertikálně i nad její vrchol, dokládá existenci schodiště sestupujícího do interiéru místnosti. Výška řádek dosahuje 26, 28, 27, 26, 28, 26, 24, 24 a 24 cm. Nejvíce narušená je západní zeď s dodatečně

proraženým gotickým vstupem v jižní části. Z románské partie těsně pod klenbou zůstaly dochovány pouze čtyři řádky o celkové výšce 82 cm. Jednotlivé řádky jsou vysoké 22, 23, 26 a 9 cm. Hůře čitelná zeď severní má dochováno minimálně osm kvádríkových řad do výše 180 cm; jednotlivé řádky dosahují 28, 24, 22, 20, 18, 21, 20 a 22 cm. Ve východní části zdíva je patrná dodatečná úprava původně užšího klenebního čela, podobná úpravě zjištěné ve větší místnosti.¹² Zhruba v ose severní zdi je zazdívka patrně mladšího otvoru a v ní pak umístěn další menší otvor těsně pod dodatečnou cihlovou zazdívkou vrcholové partie severní části původní románské valené klenby. Celý nástupní prostor byl v gotice prohlouben zhruba o 120–140 cm. V takto vzniklém lomovém zdivu, zejména v jižní části východní stěny, spatřujeme druhotně použité opukové kvádríky. Podlahu kryje valounková dlažba.

Východní románská místnost o rozměrech 6,90 × 5,45 m je znovu sklenuta valeně, tentokrát s vrcholnicí ve směru západ-východ. Východní klenební čelo tvoří šestnáct opukových řádků o výši 3,15 m, která představuje původní výšku prostoru. Řádky jsou vysoké 23, 21, 20, 18, 21, 21, 21, 20, 26, 16, 16, 15, 18, 21 a 22 cm. Délka kvádríků kolísá mezi 20 a 64 cm; ve spodních pěti řádcích převládají kvádríky dlouhé 30–40 cm, ve zbývajících 25–35 cm. Ve zdivu spatřujeme dva charakteristické výklenky, jižní o rozměrech 42 × 34 cm a v hloubce 53 cm a další zhruba uprostřed stěny s otvorem 45 × 42 cm a hloubkou 49 cm. Třetí výklenek představuje spíše nenápadnou schránku ve zdivu, jejíž otvor se dá snadno zakrýt nevelkým kvádríkem. Vnitřní prostor schránky měří 74 × 23 cm a je 33 cm hluboký. Jižní stěna místnosti byla původně tvořena pouze třemi řadami opukového kvádríkového zdiva, z něhož ve větší části zůstaly zachovány pouze dvě horní. Na 70–75 cm vysokou zeď o výšce řádků 30, 26 a 14 cm nasedala klenba. V západní části je zdivo porušeno dnes zazděným průrazem do sousedního sklepa. Západní klenební čelo je tvořeno sedmnácti řádky o celkové výšce 340 cm. Jednotlivé řádky jsou vysoké 26, 28, 25, 24, 23, 23, 22, 18, 16, 19, 17, 18, 18, 12, 19, 20 a 16 cm; délka kvádríků kolísá od 22 do 48 cm. Rozměrnější kvádry jsou opět použity ve spodní partii. Původně užší čelo klenby je dozděno na obou stranách stojatě kladenými kvádríky.¹² V horní partii zdíva nad zazdívkou původního vstupního otvoru z nástupní místnosti byly dorovnány do stejné úrovně horizontálně neodpovídající kvádríkové řádky. Jejich disproporce byla způsobena odlišným zděním po stranách předpokládaného románského portálu, poněvadž jižně od něho byly použity enormně vysoké kvádry (38 cm). I v této stěně pozorujeme 40 cm hluboký výklenek o rozměrech 52 × 44 cm. Severní stěna místnosti je pod nasazením klenby znovu tvořena třemi řádkami 25, 25 a 24 cm vysokými o celkové výšce 75–80 cm. V klenbě směrem do prostoru Malého náměstí jsou otevřeny dva otvory, z nichž východnější je bezpochyby mladšího původu. Větší západní otvor je patrně současný s klenbou. Valená klenba s jasnými otisky fošen i škvírami po bednění mezi klenebními čely a vlastní klenbou je s největší pravděpodobností původní románská. Na její jižní straně pozorujeme osm otvorů po čtverhranných trámech a kulatinách zazděných do ní v době jejího vzniku. V západní části to jsou čtyři čtverhranné otvory pravidelně od sebe vzdálené 90 cm, 30 cm východně od posledního z nich následuje kruhový otvor a 140 cm dále znovu čtverhranný. Poslední dva otvory vzdálené 90 cm jsou znovu kruhového průřezu a ve srovnání s předchozími jsou umístěny podstatně výše. Na severní straně klenby jsou dochovány pouze dva západ-

ní kruhové otvory, které i přes svou větší vzdálenost (130 cm) mohou náležet týmž kulatinám jako dva západní otvory v jižní stěně. V nich umístěné dřevěné vzpěry nesměřovaly patrně kolmo ke klenbě. Hloubka otvorů po trámech kolísá mezi 50–90 cm. Ve vyšší úrovni jižní stěny je ve zdivu dochováno torzo původní kulatiny, v případě potřeby použitelné pro dendrochronologické účely. Funkce těchto příčných trámů (ve východní partii severní zdi se zřejmě otvory, které byly narušeny rozsáhlými úpravami pro mladší násypový otvor do náměstí nedochovaly), zůstává nevysvětlena.¹² I tato východní místnost byla v gotice prohloubena. Valounková dlažba je zhruba o 70–90 cm níže, než byla původní úroveň podlahy. Nestejným prohloubením obou prostor byla prvotně nestejná úroveň podlah vyrovnaná. S podezdíváním zřejmě souvisí nevelké otvory se zbytky zpráchnivělého dřeva na rozhraní kvádrkového a lomového zdiva. Jsou asi pozůstatky podpěr podebrané zdi při postupném vyzdívání prohloubeného prostoru. Lomová podezdívka je doplněna zvláště ve východní stěně druhotně použitými kvádrky a ojedinělými 8 cm vysokými cihlami. Jediná spolehlivě měřitelná šířka zdiva činila u příčky mezi oběma prostory 110 cm.

Románská podlaha před gotickým prohloubením ležela v západním nástupním prostoru ve výšce 188,72–188,78 m n. m. Původní úroveň ve východní místnosti se nacházela zhruba o 50 cm níže (188,24–188,30 m). Srovnáme-li tyto údaje s úrovní geologického podloží v jihozápadním rohu Malého náměstí, která byla před domem čp. 144/I zachycena ve výšce 189,34 m,¹³ a přihlédneme-li ke stoupání terénu směrem k jihu (v zadním traktu domu bylo podloží zaznamenáno v úrovni cca 191,90 m), pak můžeme předpokládat zahloubení románského objektu zhruba 80 cm v západní a 130 cm ve východní prostoře. Za těchto okolností nemusí torzo jižní líce jižní zdi nástupního západního prostoru, zjištěné v horní partii sousedního sklepa čp. 460/I rovněž Janem Mukem,¹⁴ představovat zbytek dalšího interiéru románské stavby, ale prostě nadzemní partii vnějšího líce domu. Nástup do částečně zahloubeného podlaží lze předpokládat po třech až čtyřech stupních v prostupu zdiva.

Datování románského objektu naráží na nedostatek chronologicky citlivých prvků. Rozměrné kvádry podle dosavadních představ nasvědčují vzniku stavby až v nejmladší etapě románského stavitelství stejně jako rozměry klenby, které vedou až k pochybnostem o její původnosti.¹⁵ Není vyloučeno, že pokračující rekonstrukce Richtrova domu přinese příležitost k výkopu vně stavby a v tom případě i materiál k archeologickému datování jejího vzniku.

Zajímavý je rovněž vývoj komunikačního schématu zdejšího suterénu. Románský částečně zahloubený interiér byl přístupný vstupem od jihu ze zadní strany parcely. Po gotickém prohloubení a rozšíření sklepních prostor na západ byl zřízen nový přístup vedoucí od severu přímo z Malého náměstí do západní části rozšířeného sklepa. Dodnes fungující nástup od západu z průjezdu je posléze dílem mladší, patrně barokní úpravy této části sklepu.

Probíhající rekonstrukce přinese ještě další příležitosti ke sledování historického nadloží i stavební historie Richtrova domu. Po dokončení výzkumu a vzájemném porovnání jeho výsledků s výsledky hloubkového stavebně historického průzkumu lze předpokládat značné rozšíření našich poznatků o tomto významném objektu v jádru Starého Města.

POZNÁMKY

- ¹ Tomek, V. V.: Základy starého místopisu pražského I, Praha 1855, s. 32.
- ² Teige, J.: Základy starého místopisu pražského I, Praha 1910, s. 669–675.
- ³ Tomek V. V.: Základy I, s. 32; Teige, J.: Základy I, s. 675–678.
- ⁴ Tomek, V. V.: Základy I, s. 32.
- ⁵ Tomek, V. V.: Základy I, s. 35.
- ⁶ Pasport SÚRPMO, s. 7 a 9.
- ⁷ Pasport SÚRPMO, s. 11.
- ⁸ Red-Painted and Glazed Pottery in Western Europe from the Eighth to the Twelfth Century, *Medieval Archaeology* XIII, 1969, s. 91–147. Ed. J. G. Hurst. Viz mapka na s. 100.
- ⁹ Lobbedey, U.: Untersuchungen mittelalterlicher Keramik vornehmlich aus Südwestdeutschland, Berlin 1968, obr. 68 : 5; Koch, R.: Mittelalterliche Trinkbecher aus Keramik von der Burg Weibertreu bei Weinsberg, Kr. Heilbronn. Forschungen und Berichte der Archäologie des Mittelalters in Baden-Württemberg 6, 1979, obr. 33.
Nalezený pohár je zřejmě výjimečným dokladem importu červeně malované keramiky ve 13. století (Richter, M.: Hradištko u Davle, městečko ostrovskeho kláštera, Praha 1982, s. 129).
- ¹⁰ V úvahu přichází i takový vývoj, při kterém po dokončení kamenné stavby bylo bývalé obytné provizorium i nadále užíváno. Bylo tomu tak patrně v případě zemnice v čp. 241 v Mostě (Klápště, J., Velímský, T.: Mostecké zemnice 13. století (zpráva o stavu výzkumu), *Archaeologia historica* 3, 1978, s. 125).
- ¹¹ Muk, J.: Další neznámý dům románské Prahy čp. 459–469 na Starém Městě, *Ochrana památek* 1959, s. 106 až 108. Merhautová, A.: Raně středověká architektura v Čechách, Praha 1971, s. 288.
- ¹² Muk, J.: o. c. 1959, s. 107.
- ¹³ Dragoun, Z.: Nálezová zpráva o sledování výkopu vodovodu na Malém náměstí na Starém Městě pražském, *Archív NZ AO Pražského střediska státní památkové péče a ochrany přírody*, 1980.
- ¹⁴ Muk, J.: o. c. 1959, s. 108.
- ¹⁵ Tamtéž, s. 107.